

ДОСТУП ДО ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ Й ДОГЛЯДУ ТА РОЗШИРЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЖІНОК В УКРАЇНІ

Резюме дослідження

Резюме дослідження

Контекст і мета

Україна переживає повномасштабну війну, яка поглибила соціально-економічну кризу та загострила ключове питання: **як забезпечити можливість матерям малих дітей працювати, водночас гарантувати належний догляд за їхніми дітьми?** Війна значно посилила давній дефіцит послуг догляду за дітьми, оскільки багато закладів дошкільної освіти закрилися або були переобладнані. Ще до повномасштабної війни доступні та якісні послуги дошкільної освіти і догляду (ДОД) були обмеженими, сьогодні цей дефіцит став критичним.

Водночас це не єдина проблема. Жінки з дітьми стикаються з численними взаємопов'язаними бар'єрами, які стосуються доступності догляду за дітьми, умов ринку праці, системи соціального захисту та суспільних норм. Дослідження підтверджує, що покращення самої лише системи догляду за дітьми без усунення цих ширших структурних і інституційних факторів матиме обмежений вплив на розширення економічних прав і можливостей жінок.

Фактично багато жінок з немовлятами та дітьми дошкільного віку залишаються поза ринком праці не через вибір, а через обставини. Такий стан речей порушує право жінок на гідну працю та право дітей на догляд і створює серйозний виклик для відновлення та розвитку України.

Мета дослідження — проаналізувати бар'єри та визначити ефективні шляхи розширення можливостей жінок, які виховують дітей віком до 7 років, брати участь у ринку праці без шкоди для догляду та розвитку їхніх дітей.

В основі дослідження лежить підхід, заснований на правах людини та гендерній рівності, та розуміння того, що розширення економічних прав і можливостей жінок і перерозподіл неоплачуваного догляду є економічними пріоритетами і державними зобов'язаннями відповідно до міжнародних та євроінтеграційних зобов'язань.

Дослідження застосовує інтерсекційний підхід і визнає, що жінки з маленькими дітьми не є однорідною групою. Бар'єри відрізняються залежно від рівня доходів, місця проживання, статусу переміщеної особи, складу сім'ї та інвалідності. Відповідні рішення мають бути адресними та інклюзивними, щоб не залишити жодну групу поза увагою.

Досліджуючи взаємозв'язки між доглядом за дітьми, соціальними нормами, сімейною економікою, соціальним захистом і зайнятістю, дослідження має на меті надати інформативні дані для адвокації, політичного діалогу й прийняття рішень щодо формування більш рівноправної України із сімейно орієнтованими політиками. У контексті відновлення під час війни та євроінтеграції інвестиції в системи догляду постають як нагальна необхідність і стратегічний економічний внесок.

Огляд методології

Для формування комплексної доказової бази у дослідженні застосовано дизайн змішаних методів, який поєднує кількісні та якісні дані. Було проведено національне репрезентативне опитування 3 639 батьків і доглядальників/-ць дітей віком до 7 років у всіх регіонах України, підконтрольних уряду. Польовий етап тривав із серпня по вересень 2025 року та включав порівняльні групи, зокрема матерів дітей віком 7–9 років, жінок, які очікують або планують народження дитини, а також бабусь і дідусів, які здійснюють догляд за онуками. Це кількісне дослідження надало статистичні дані щодо зайнятості матерів, доступу до ДОД та економічних умов.

Паралельно проведено якісні дослідження, зокрема фокус-групи з матерями, татами та іншими доглядальниками/-цями, а також глибокі інтерв'ю з роботодавцями, представниками/-цями уряду та експертами/-ками. Ці складові дозволили зафіксувати детальні уявлення про культурні норми, корпоративні практики та щоденні реалії догляду. Дослідження було адаптоване до умов війни, включало внутрішньо переміщені сім'ї та, за необхідності, використовувало дистанційні методи, здійснювалося з дотриманням етичних стандартів ЮНІСЕФ і МОП. Поєднання кількісних і якісних даних забезпечило надійну картину викликів і перспективних кроків для розширення економічних прав і можливостей жінок в Україні.

Розділ 1

Політичний контекст для розширення економічних прав і можливостей жінок

Глобальні стандарти та національні зобов'язання формують ключовий контекст. Україна ратифікувала або узгодила свою політику із численними міжнародними та європейськими законодавчими рамками, що гарантують право на працю та підтримують права, пов'язані з доглядом.

До них належать конвенції Організації Об'єднаних Націй про права жінок і права дітей та Міжнародні трудові стандарти, які зобов'язують держави підтримувати працюючих батьків, наприклад гарантуючи охорону материнства та доступ до послуг догляду за дітьми, а також Цілі сталого розвитку, які зазначають, що гендерна рівність напряму пов'язана із доступністю догляду за дітьми. Як країна-кандидатка на вступ до ЄС, Україна також має відповідати директивам і орієнтирам Європейського Союзу, зокрема Директиві ЄС про баланс між роботою й особистим життям і Барселонським цілям щодо охоплення послугами ДОД, які встановлюють стандарти щодо соціальних відпусток для батьків, балансу між службовими та сімейними обов'язками і щодо доступності догляду за дітьми.

На національному рівні уряд відобразив ці норми у своїх стратегіях, зокрема у Державній стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (2022–2030) та Стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці (2023–2030), які визначають пріоритетами розширення послуг догляду за дітьми та забезпечення повноцінної участі жінок в економіці.

Водночас політика часто не збігається з практикою. **Правова база України історично передбачає тривалі відпустки з догляду за дитиною**, до трьох років на одну дитину зі збереженням робочого місця. Це демонструє важливість догляду, але водночас сприяє дуже тривалим перервам у кар'єрі матерів. На практиці багато жінок залишаються у тривалих неоплачуваних відпустках через брак якісних і доступних послуг догляду за дітьми або через соціальні очікування, що змушують їх залишатися вдома. Тати, натомість, рідко користуються відпустками для догляду за дитиною, що відображає гендерні норми, які державна політика поки не може змінити.

Брак державних послуг ДОД у поєднанні з недостатніми стимулами для розподілу батьківських обов'язків означає, що **формальні гарантії не трансформуються у фактичну рівність**. Змінити це можна, посиливши політичну та нормативно-правову базу шляхом узгодження законодавства з міжнародними стандартами, зокрема Конвенціями МОП № 156 і № 183, а також забезпечивши виконання норм щодо недискримінації та балансу між роботою і особистим життям. У звіті також підкреслюється, що державна політика має гарантувати доступ до ДОД після завершення соціальних відпусток для батьків, щоб повернення до роботи було можливим на практиці, а не лише формально закріпленим у законі.

У підсумку, Розділ 1 підкреслює, що чинні зобов'язання України чітко підтримують розширення доступу до послуг ДОД та сприяння зайнятості жінок. Подальше завдання полягає у впровадженні та фінансуванні цих зобов'язань таким чином, щоб забезпечити реальний перерозподіл обов'язків з догляду та захист економічних прав жінок.

Розділ 2

Економічне становище сімей та зайнятість матерів

Економічні умови домогосподарств із малими дітьми та структура ринку праці впливають на зайнятість матерів. Результати свідчать про замкнене коло обмеженого вибору та фінансового тиску.

Рівень зайнятості та економічної неактивності суттєво різняться залежно від віку дитини. Загалом лише **35 відсотків матерів дітей віком 0–6 років працюють**, тобто майже дві третини є економічно неактивними. Особливо низька зайнятість серед матерів дітей віком 0–2 років. Лише 13 відсотків працюють, тоді як 85 відсотків є економічно неактивними. Серед матерів дітей віком 3–6 років рівень зайнятості зростає до 54 відсотків, тоді як 43 відсотки залишаються економічно неактивними. Показники татів суттєво відрізняються. **Серед татів дітей віком 0–6 років 94 відсотки є зайнятими** і лише близько 3 відсотків є безробітними або економічно неактивними.

Дані також свідчать про значний невикористаний трудовий резерв. Серед економічно неактивних матерів дітей віком 0–6 років близько 28 відсотків зазначають, що хочуть працювати, але ще не перейшли до етапу пошуку роботи. Це свідчить, що **розрив у зайнятості не пов'язаний із браком освіти, навичок чи мотивації жінок**. Натомість він відображає структурні бар'єри, розглянуті у звіті, які перешкоджають багатьом матерям перейти від неактивності, пов'язаної з доглядом, до активного пошуку роботи. Майже всі матері, які активно шукали роботу, змогли її знайти, і лише 2 відсотки шукачок роботи залишилися безробітними. Це свідчить про те, що ключові обмеження виникають раніше, на етапі входження на ринок праці, а не на етапі працевлаштування. Коли догляд за дітьми є доступним, а сімейно орієнтовані політики діють, матері демонструють високу готовність працювати.

Наразі **сім'ї з малими дітьми опиняються у фінансово вразливому становищі, коли матері не можуть працювати**. Сім'ї з дітьми значною мірою залежать від заробітної плати, тоді як домогосподарства без дітей мають більш диверсифіковані джерела доходу. Близько 72 відсотків доходу сімей з малими дітьми становлять заробітні плати, порівняно з приблизно 54 відсотками у домогосподарств без дітей. Це означає, що якщо мати змушена припинити працювати, сім'я втрачає значну частку доходу. Дослідження

також виявляє дуже обмежені фінансові запаси. У 2023 році лише 1 відсоток сімей з малими дітьми мав заощадження, достатні для покриття базових потреб протягом року, тоді як близько 15 відсотків мали заощадження, яких вистачило б менш ніж на один місяць. Майже кожна п'ята сім'я з дітьми віком до семи років мала борги.

Рівень бідності різко зріс. За експертними оцінками, **рівень дитячої бідності зріс з 43 відсотків у 2021 році до 65 відсотків у 2022 році**. Чимало сімей більше не можуть дозволити собі речі першої необхідності або послуги з раннього розвитку для дітей. **Найбільше потерпають домогосподарства, очолювані одинокими матерями**. Звіт показує, що 48 відсотків із них мають щомісячний дохід нижче 15 000 грн, порівняно з 14 відсотками серед сімей з двома батьками. За умов обмежених заощаджень і недостатньої соціальної підтримки ці сім'ї ризикують опинитися в скрутному становищі, якщо матері не мають доходу. Матеріальні труднощі у поєднанні з браком послуг з догляду за дітьми та умовами на ринку праці фактично позбавляють багатьох матерів можливості мати оплачувану роботу.

Ситуацію ускладнюють фактори, пов'язані з роботою. **Гнучкі умови праці та підтримка догляду за дітьми з боку роботодавців — усе ще рідкість**. На зайнятість матерів також впливають дискримінація та упередження: 61 відсоток жінок вважають, що упередження щодо найму матерів маленьких дітей є дуже поширеним. Матері також повідомляють, що відмови у працевлаштуванні часто пояснюють наявністю маленької дитини. За результатами опитування, 74 відсотки матерів дітей віком 3–6 років, які отримали відмову у працевлаштуванні, зазначили, що роботодавці називали причиною саме наявність маленької дитини. Такі упередження разом із відсутністю сімейно орієнтованих практик на робочому місці стримують матерів у пошуку роботи або ставлять їх у невідгідне становище.

Результати також підкреслюють, що заходи соціального захисту мають іти пліч-о-пліч з наданням послуг ДОД. Дані свідчать, що грошові виплати можуть зменшувати рівень бідності та підтримувати батьків і дітей, але без доступних послуг догляду за дітьми вони можуть ненавмисно посилювати економічну неактивність жінок. Комплексні системи, які поєднують підтримку доходів із доступними послугами, є більш ефективними для забезпечення повернення матерів до роботи.

У підсумку, Розділ 2 демонструє картину економічного тиску та системних бар'єрів. Без доступного догляду за дітьми та підтримки з боку роботодавців багато матерів фактично залишаються поза ринком оплачуваної праці, що шкодить фінансовій безпеці їхніх сімей і економіці країни.

Розділ 3

Соціальні норми та сімейна динаміка

Соціальні норми, гендерні ролі та сімейна динаміка є важливими чинниками в питанні економічних можливостей жінок. Дослідження показує, що усталені уявлення про материнство і татівство впливають на індивідуальні рішення та посилюють структурні бар'єри.

Норми, які відносять догляд за дітьми та домашню працю до сфери відповідальності жінок, створюють значний тиск на матерів і стримують участь татів у догляді. За результатами опитування, 69 відсотків матерів немовлят, які не працюють, зазначили, що **переконавання, що вони мусять повністю присвятити себе догляду за дитиною, є основною причиною, чому вони не шукають роботу**. Серед жінок із дітьми віком 3–6 років цей показник становив 47 відсотків.

Матері бояться, що почуватимуться винними або зіштовхнуться із суспільним осудом, якщо повернуться до роботи, поки діти ще малі. Тати й соціальне оточення часто підсилюють ці очікування. **Більше половини опитаних чоловіків погодилися з тим, що жінки не повинні працювати поза домом, поки діти є малими**, тоді як 18 відсотків чоловіків прямо зазначили, що не хочуть, щоб у жінки була оплачувана робота.

Ці норми мають цілком конкретні наслідки. Жінки стикаються з подвійним навантаженням, коли поєднують оплачувану працю з доглядом за дітьми. Таке перевантаження знижує добробут і обмежує можливості для кар'єрного зростання. Дані опитування свідчать, що жінки можуть присвятити відпочинку лише 10 відсотків свого часу, а близько **18 відсотків жінок повідомляють, що взагалі не мають часу для відпочинку**. Це постійне перевантаження призводить до стресу та вигорання, що додатково впливає на здоров'я жінок і тривалість їхньої професійної діяльності.

Водночас традиційні уявлення про маскуліність можуть стримувати татів від більш активної участі у догляді за дітьми. Такі дії, як піти у відпустку для догляду за дитиною або навіть щодня відводити дітей до закладів дошкільної освіти, іноді сприймаються як нечоловіче заняття, що створює стигму для татів, які потенційно були б готові розділити обов'язки з догляду.

Частина обов'язків з догляду часто лягає не на татів чи надавачів послуг ДОД, а на родичів/-ок, зокрема бабусь. Значна частка сімей регулярно покладається на бабусь і дідусів, а більшість сімей з дітьми віком до двох років взагалі не користуються зовнішніми послугами ДОД, що свідчить про обмежену територіальну та фінансову доступність і низький рівень довіри до послуг.

Попри стримувальний характер соціальних норм, дослідження фіксує, що **батьки дедалі частіше готові до більш рівного розподілу обов'язків з догляду**. Це створює можливість для політичних і поведінкових трансформацій, спрямованих на зміну норм на практиці, особливо за наявності підтримуючих послуг і сімейно орієнтованих політик на робочому місці.

У підсумку, Розділ 3 засвідчує, що хоча традиційні соціальні норми залишаються ключовим бар'єром, який лежить в основі нерівномірного розподілу обов'язків з догляду та обмеженої зайнятості жінок, існує потенціал для змін. Через просування та нормалізацію спільного догляду, зокрема завдяки сімейно орієнтованим політикам, заснованим на гендерній рівності, публічним кампаніям і позитивним рольовим моделям, Україна може поступово трансформувати сімейну динаміку так, щоб було більше рівності у поєднанні роботи і догляду між жінками і чоловіками.

Розділ 4

Послуги дошкільної освіти і догляду

Наявність, доступність і якість послуг ДОД є ключовими для забезпечення участі батьків, особливо матерів, у ринку праці. Дослідження показує, що послуги ДОД залишаються недостатніми та нерівномірно розподіленими, а пов'язані з війною обмеження створюють додаткові рівні перешкод.

Безпекова ситуація та наявність укриттів визначають, чи можуть заклади ДОД працювати очно.

У січні 2023 року близько половини закладів дошкільної освіти працювали дистанційно або у змішаному форматі. Станом на квітень 2025 року цей показник знизився до 9 відсотків для дистанційного формату та 13 відсотків для змішаного формату. У Харківській, Запорізькій і Херсонській областях усі заклади дошкільної освіти працюють дистанційно, хоча відновлення триває. Станом на початок 2025 року було відремонтовано 565 дитячих садків і збудовано або облаштовано 293 укриття, водночас укриттів усе ще дуже бракує.

Доступ до послуг відрізняється залежно від регіону та динаміки переміщення населення. Хоча в деяких містах навантаження на систему зменшилося через демографічне скорочення, **переповненість закладів дошкільної освіти зберігається у великих містах, західних регіонах і деяких сільських громадах.** Найбільш переповнені заклади в містах Івано-Франківської області, де на 100 місць припадає 110 дітей. Про незадоволений попит свідчать черги. У 2023 році 19,5 відсотка дітей віком 3–5 років перебували у чергах на зарахування до закладів дошкільної освіти. Для батьків дітей з інвалідністю або особливими освітніми потребами **пошук відповідних інклюзивних послуг ДОД є ще складнішим** через брак спеціалізованої підтримки та доступної інфраструктури.

Ключовою проблемою є **гострий дефіцит послуг для дітей віком до трьох років**, що затримує повернення матерів до роботи. Лише одне із семи місць у міських закладах ДОД і одне з десяти у сільських закладах доступне для дітей віком до трьох років. Із 986 000 місць у 2024 році лише 152 000 були призначені для дітей цієї вікової групи. Показники охоплення значно поступають європейським. До повномасштабного вторгнення рівень охоплення дітей віком до 3 років становив близько 18 відсотків, тоді як загальний рівень охоплення ДОД у 2024 році становив 73 відсотки.

Водночас **доступність залишається важливим чинником для багатьох родин**, особливо в ситуаціях, коли вибір послуг дошкільного догляду є обмеженим, але нещодавні законодавчі зміни розширили доступ до фінансової підтримки. Було запроваджено держані програми виплат, зокрема «Ясла (діє з 2026 року) та «Садок (діятиме з 2028 року), для підтримки потреб у догляді за дітьми для батьків, які працюють офіційно на повну ставку.

Доступ до послуг раннього і дошкільного розвитку та догляду також залежить від інших чинників, які виходять за межі наявності та вартості. **Деякі батьки стикаються з труднощами через обмежену поінформованість** про доступні послуги та потребують додаткової підтримки для орієнтації в системі існуючих виплат.

Звіт показує, що **ці обмеження є ще більш вираженими для вразливих груп**, зокрема сімей з низькими доходами, одиноких батьків, переміщених сімей та сімей, які виховують дітей з інвалідністю або особливими освітніми потребами. Найбільше бар'єрів у дітей з інвалідністю або ООП, зокрема це брак інклюзивної інфраструктури, недостатня кількість спеціалізованого персоналу, а також страх стигматизації, соціальної ізоляції та низької якості підтримки. Забезпечення інклюзивних і якісних послуг, а також шанобливого ставлення є критично важливим не лише для доступу, але й для формування довіри сімей до системи.

У підсумку, Розділ 4 підкреслює, що без суттєвого покращення системи ДОД, зокрема в питаннях безпеки в умовах війни, відновлення та розширення інфраструктури, а також зниження вартості послуг, сектор ДОД і надалі не зможе виконувати свою ключову роль. Ця роль полягає не лише в освіті та розвитку дітей раннього віку, але й у створенні умов для того, щоб батьки, зокрема матері, могли реалізовувати своє право на працю та забезпечувати свої сім'ї.

Інтегрований аналіз

Узагальнюючи результати, дослідження підтверджує, що економічне виключення жінок у період раннього догляду за дітьми зумовлене системою взаємопов'язаних обмежень. Дефіцит послуг з догляду за дітьми, фінансові бар'єри, тривала відпустка для догляду за дитиною, обмежена гнучкість на робочому місці, дискримінація, слабке орієнтування у системі послуг і усталені гендерні норми взаємно підсилюють одне одного. Усунути лише одне із цих обмежень без урахування інших буде недостатньо.

Ціна бездіяльності є високою. **Україна ризикує, що дефіцит робочої сили поглибитися, а відновлення уповільниться**, якщо значна частка матерів залишатиметься поза ринком праці. Рівень бідності домогосподарств, особливо серед сімей лише з одним із батьків, залишатиметься високим, а діти втрачатимуть можливості, пов'язані з раннім навчанням, соціалізацією та розвитком. У звіті також підкреслюється, що прогрес у сфері догляду за дітьми, балансу між роботою і особистим життям та гендерної рівності є важливим на шляху вступу України до ЄС.

Водночас активні дії принесуть серйозні дивіденди. Розширення послуг ДОД та сімейно орієнтованих політик може підвищити рівень зайнятості, доходи домогосподарств і податкові надходження, водночас сприяючи розвитку дітей і майбутнього людського капіталу. **Комплексний підхід до економіки догляду, який поєднує послуги, політики, заходи на робочому місці, соціальний захист і зміну соціальних норм, найефективніше впливає** на зайнятість жінок, розвиток дітей і довгострокове економічне зростання.

Дані свідчать, що інвестувати в догляд за дітьми та сімейно орієнтовані політики економічно вигідно. За оцінками МОП, **кожен долар, вкладений у політики та послуги догляду за дітьми, може принести близько 3,76 долара світового ВВП до 2035 року** завдяки скороченню гендерних розривів у зайнятості та оплаті праці.

Економічне обґрунтування для інвестування в ранній розвиток дитини в Україні, здійснене на замовлення ЮНІСЕФ¹, свідчить, що розширення доступу до ДОД може **дозволити майже 350 000 батьків, переважно матерям, повернутися на ринок праці до 2030 року**. Таке розширення не лише підтримує сім'ї, але й допоможе вирішити проблеми дефіциту робочої сили в Україні. За оцінками Глобального симулятора інвестування у сферу догляду, розробленого МОП², інвестування в універсальні послуги догляду за дітьми може **створити майже 177 600 робочих місць до 2030 року**, зокрема близько 159 100 робочих місць безпосередньо у сфері догляду та 18 500 робочих місць у секторах поза економікою догляду. Ці оцінки демонструють значні економічні вигоди від політик, що підтримують зайнятість матерів і розширення послуг догляду за дітьми.

Важливо, що такі заходи також **сприяють гендерній рівності та реалізації прав жінок**. Коли послуги ДОД є доступними, жінки отримують більшу свободу у виборі місця роботи, а соціальна норма про те, що батьки мають розділяти обов'язки з догляду за дітьми, стає більш прийнятною. Це поступово змінює уявлення людей. Коли більше татів беруть відпустки або адаптують роботу до сімейних потреб, спільний догляд стає нормою. Коли більше матерів виходять на ринок праці, скорочуються гендерні розриви у зайнятості та лідерстві.

Таким чином, **вирішення питань догляду за дітьми та зайнятості жінок є взаємовигідним для жінок, дітей, сімей і добробуту країни**. Це дослідження веде до чіткого висновку: подолання взаємопов'язаних викликів потребує скоординованих, багатовимірних дій, а результатом стане сильніша та більш справедлива Україна.

¹ ЮНІСЕФ, «Краще майбутнє: Економічне обґрунтування для інвестування в ранній розвиток дитини в Україні». Підсумковий звіт (2024). <https://www.unicef.org/ukraine/documents/brighter-future-investment-case>

² МОП, «Глобальний симулятор МОП щодо інвестування у сферу догляду» (2023). <https://pon.org.ua/novyny/10733-prezentovano-globalnyi-symuliator-mop-shchodo-investuvannia-u-sferu-dogliadu.html>

Рекомендації

Дослідження визначає можливості для скоординованих дій на рівні національного уряду, місцевих органів влади, організацій роботодавців і працівників/-ць, міжнародних партнерів і громадянського суспільства. Воно ґрунтується на підході економіки догляду, який розглядає догляд за дітьми не як приватну відповідальність, а як важливу соціальну та економічну інфраструктуру. Розширення зайнятості жінок потребує одночасних інвестицій у послуги, політики, практики на робочому місці та зміну соціальних норм.

1. Національні політики та інвестиції у сфері догляду

На національному рівні існує чітка можливість визначити ДОД як ключову інфраструктуру для відновлення, забезпечення робочої сили та євроінтеграції. Розгляд догляду за дітьми як складової економічної та соціальної інфраструктури може підтримати зайнятість жінок, зміцнити добробут сімей і сприяти довгостроковому розвитку людського капіталу.

Уряд може відігравати провідну роль через комплексну стратегію та посилене законодавство у сфері сімейно орієнтованих політик, узгоджене з міжнародними стандартами та засноване на соціальному діалозі. Економічні права й можливості жінок можна розширити, розробляючи та впроваджуючи комплексні політики й системи догляду, що підтримують гідні умови праці та гендерну рівність. До них належать удосконалена система **соціальних відпусток для батьків** і запровадження сильніших стимулів для участі татів у догляді. Такі відпустки мають належно оплачуватися, пропорційно до попереднього рівня доходу та фінансуватися коштом державних або обов'язкових систем соціального страхування. Запровадження індивідуальної частки відпустки для татів за принципом «використай або втрач»¹, без можливості передачі, сприятиме більш рівномірному розподілу обов'язків з догляду. Поєднання соціальних відпусток для батьків із гарантованим правом на доступ до ДОД після завершення відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустки у зв'язку з удочерінням чи усиновленням або відпустки для догляду за дитиною може створити умови, в яких перехід від відпустки до зайнятості не призводитиме до вимушеної неактивності батьків.

Подальший прогрес можливий через посилення правового **захисту батьків і доглядальників/-ць на ринку праці**. Перегляд законодавства для зміцнення захисту від дискримінації на робочому місці та встановлення права на запит гнучких форм зайнятості, які роботодавці за законом матимуть задовільнити, може допомогти батькам залишатися на ринку праці. Узгодження українського законодавства з директивами ЄС створює чіткий орієнтир. Імплемен-

тація відповідних Конвенцій і Рекомендацій МОП разом із Директивою ЄС щодо балансу між роботою та особистим життям відкриває для України чіткий шлях до посилення політики поєднання професійних і сімейних обов'язків, закріплення цих прав у національному законодавстві та подальшого наближення національної політики до стандартів ЄС.

Поряд із правовими реформами, іншим важливим кроком є **розширення державних інвестицій у доступні та якісні послуги ДОД**. До них належать інвестиції в інфраструктуру та безпеку, зокрема відновлення закладів, пошкоджених війною, будівництво укриттів і безпечних приміщень, забезпечення доступності для дітей з інвалідністю, підвищення укомплектованості кадрами та зміцнення систем забезпечення якості. Інвестиції можуть покращити доступність для дітей з інвалідністю та особливими освітніми потребами, зокрема завдяки безбар'єрній інфраструктурі, адаптованому освітньому середовищу та підготовленому персоналу, здатним забезпечувати інклюзивну дошкільну освіту.

Критично важливим аспектом залишається фінансова доступність. Розширення **інклюзивних механізмів фінансування** може дати сім'ям можливість користуватися наявними послугами. Розширення субсидій на догляд за дітьми, ваучерів або схем співфінансування, поряд із розширенням критеріїв доступу до програм, таких як «Муніципальна няня» або «Ясла», може зменшити фінансові бар'єри та дозволити більшій кількості батьків залишатися на ринку праці. Украй важливо узгодити систему соціального захисту з розширенням послуг догляду за дітьми. Механізми грошової підтримки мають доповнювати, а не замінювати доступ до послуг, забезпечуючи можливість батькам працювати без втрати фінансової безпеки.

Ще одна можливість полягає у зміцненні регуляторного середовища для різних форм надання послуг догляду за дітьми. Удосконалення ліцензування, моніторингу та забезпечення якості **альтернативних моделей ДОД**, зокрема менші домашні форми догляду або форми догляду на рівні громади, можуть сприяти безпечному розширенню варіантів догляду та формалізації діяльності надавачів послуг.

Ефективна **національна координація** може посилити ці зусилля. Запровадження комплексної стратегії догляду, яка поєднує розширення послуг догляду за дітьми з політиками соціальних відпусток для батьків, участю у ринку праці та соціальним захистом, може допомогти гармонізувати дії міністерств, відповідальних за освіту, соціальну політику, працю та фінанси. Чіткі цілі та механізми моніторингу можуть спрямовувати реалізацію, зокрема у бік наближення до Барселонських цілей щодо охоплення послугами ДОД до 2030 року та інших орієнтирів, узгоджених із ЄС.

Наостанок, ініціативи на національному рівні можуть сприяти **зміні соціальних норм щодо догляду**. Кампанії з підвищення обізнаності, які підкреслюють цінність ДОД і просувають спільне батьківство, можуть

посилити політичні реформи. Демонстрація прикладів татів, які користуються відпусткою для догляду за дитиною, роботодавців, які підтримують сімейно орієнтовані політики на робочому місці, та громад, які інвестують у догляд за дітьми, може сприяти тому, що очікування змінватимуться і рівний розподіл обов'язків з догляду ставатиме більш поширеним.

У сукупності ці можливості дозволяють на національному рівні створити сприятливе середовище через сімейно орієнтоване законодавство, стає фінансування, розвиток інфраструктури послуг, чітке регулювання та суспільну залученість, що визнає цінність догляду та сприяє гендерній рівності шляхом забезпечення зайнятості жінок як рушійної сили інклюзивного розвитку.

2. Місцеві інновації та надання послуг

Місцеві органи влади відіграють ключову роль у наданні послуг і розширенні доступу до догляду за дітьми відповідно до реалій своїх громад. Органи місцевого самоврядування мають хороші можливості для тестування гнучких рішень, реагування на виклики, пов'язані з переміщенням населення, та адаптації послуг до місцевих ринків праці і потреб сімей.

Ключова можливість полягає в **аналізі місцевого попиту та виявленні прогалин у послугах**. Місцеві органи влади можуть оцінювати, де дефіцит місць у ДОД є найбільш гострим, зокрема в регіонах, які прийняли велику кількість внутрішньо переміщених осіб, втратили велику кількість людей через переміщення або в яких відбулися демографічні зміни, спричинені війною. Ці дані можуть забезпечити більш ефективне планування та допомогти муніципалітетам визначити пріоритетні райони або сільські населені пункти, де потреба в додаткових послугах догляду за дітьми є найбільш гострою.

За наявності чіткішої інформації про попит, місцева влада зможе **більш ефективно використовувати наявну інфраструктуру**. Недовикористані громадські простори, такі як школи, громадські центри, бібліотеки або культурні заклади, можуть бути переобладнані або розширені для надання послуг догляду за дітьми із дотриманням стандартів безпеки, зокрема наявності укриттів. У місцях із розосередженим населенням або невеликою кількістю дітей місцеві органи влади можуть також впроваджувати мобільні або ротаційні послуги догляду, коли кваліфікований персонал відвідує віддалені громади за визначеним графіком.

Місцеві органи влади можуть також пілотувати більш **різноманітні та гнучкі формати догляду за дітьми**, що відповідають різним моделям зайнятості. Це можуть бути групи неповного дня, програми з подовженим часом роботи або сезонні послуги, а також громадські ігрові групи. Такі формати допомагають сім'ям, які працюють неповний робочий день, за змінним графіком або в нестандартні години, отри-

мувати доступ до послуг догляду, що відповідають їхньому графіку.

Партнерства є ще одним важливим напрямом для розширення пропозиції. Муніципалітети можуть **співпрацювати з роботодавцями, організаціями громадянського суспільства та приватними надавачами послуг**, щоб створити нові послуги догляду там, де державної пропозиції недостатньо. Наприклад, місцеві органи влади можуть надавати приміщення або сприяти отриманню дозволів, роботодавці чи міжнародні партнери можуть забезпечувати фінансування, а громадські організації або приватні компанії можуть надавати послуги. Такі державно-приватні та громадські партнерства дозволяють швидше розширювати потужності ДОД завдяки спільному фінансуванню та обміну досвідом.

Адресна підтримка вразливих сімей також надзвичайно важлива. Місцеві органи влади можуть резервувати субсидовані місця у ДОД для сімей з низькими доходами, самотніх батьків і сімей у складних економічних обставинах. Додаткові заходи можуть включати транспортну підтримку для сімей, які проживають далеко від закладів дошкільної освіти, інформаційно-консультаційну роботу через громадські ради або соціальних працівників/-ць, а також тісніші зв'язки між послугами догляду за дітьми та іншими програмами соціальної підтримки. Такі підходи допомагають забезпечити доступ до послуг для внутрішньо переміщених сімей, сімей ветеранів, ромських громад і сімей, які виховують дітей з інвалідністю.

Покращення доступу до інформації матиме практичну користь та не вимагатиме значних ресурсів. Місцеві органи влади можуть створювати централізовані інформаційні платформи або визначати соціальних працівників/-ць, які допомагатимуть сім'ям орієнтуватися у доступних послугах і можливостях підтримки.

Розширення послуг ДОД на місцевому рівні також створює можливість для зміцнення умов гідної праці для персоналу сфери догляду у різних моделях надання послуг. Відповідно до настанов МОП щодо гідної праці для персоналу ДОД, місцева влада може використовувати механізми ліцензування, контракування та фінансування, щоб заохочувати укладення письмових трудових договорів, допомогти забезпечити справедливую оплату праці відповідно до принципів рівної оплати, прийнятного робочого навантаження та доступу до соціального і трудового захисту, зокрема охорони материнства. Дотримання безпечних і належних умов праці, зокрема заходів з охорони праці та захисту від насильства і домагань, може додатково сприяти збереженню кадрів, якості послуг і сталості системи ДОД.

Насамкінець, місцеві органи влади мають можливість посилити сталість послуг догляду за дітьми через **місцеве планування та фінансування**. Визнання ДОД базовою муніципальною послугою може

забезпечити більш передбачуване фінансування через бюджетні програми, місцеві освітні фонди або партнерства з національними програмами. Досвід успішних місцевих моделей може використовуватися для масштабування на національному рівні та сприяти ширшим реформам у сфері економіки догляду.

Завдяки гнучкій системі послуг, адресній підтримці та інноваційним партнерствам місцеві органи влади можуть розширити доступ до ДОД, покращити якість послуг і допомогти більшій кількості батьків брати участь у ринку праці.

3. Залучення роботодавців і сімейно орієнтовані робочі місця

Роботодавці та їхні об'єднання відіграють важливу роль у формуванні ринку праці, у якому батьки можуть повноцінно працювати. Компанії можуть зменшити бар'єри, що стримують матерів від зайнятості, і водночас підтримати більш рівномірний розподіл обов'язків з догляду між жінками та чоловіками.

Одним із ключових напрямів є **посилення ролі об'єднань роботодавців у соціальному діалозі з об'єднаннями працівників/-ць і політиками/-инями** для розроблення практичних рішень, що враховують можливості бізнесу та потреби працівників/-иць. Йдеться про гнучкі умови праці, недискримінаційні практики та підтримку догляду за дітьми з боку роботодавців, зокрема через рішення, доступні для малих і середніх підприємств. Об'єднання роботодавців можуть просувати сімейно орієнтовані політики як економічно вигідні, поширюючи дані про краще збереження кадрів, вищу продуктивність і репутацію роботодавців, а також інформувати персонал про доступні державні програми підтримки.

Іншим важливим напрямом є **зміцнення сімейно орієнтованих політик** на рівні компаній. Розширення гнучких умов праці, таких як регульований робочий час, дистанційна або гібридна робота, неповна зайнятість і передбачуване планування змін, може полегшити поєднання роботи та догляду. Ці заходи часто потребують обмежених фінансових витрат, але суттєво знижують плінність кадрів, підвищують добробут і продуктивність.

Корпоративна культура також впливає на **розподіл обов'язків з догляду**. Роботодавці можуть сприяти більш рівній участі, нормалізуючи використання тамами відпустки для догляду за дитиною. Чіткі внутрішні політики, підтримка керівництва та висвітлення прикладів, коли чоловіки беруть відпустку у зв'язку з народженням дитини та відпустку для догляду за дитиною, можуть створити середовище, у якому спільний догляд є прийнятним і заохочується. Практичні заходи, такі як кімнати для грудного вигодовування і дружні до дітей умови на робочому місці, можуть додатково підтримувати батьків маленьких дітей.

Роботодавці також можуть формувати більш **справедливу систему найму та кар'єрного розвитку**.

Практики управління персоналом без упереджень і прозорі процедури відбору та оцінювання можуть запобігати дискримінації щодо батьків, зокрема матерів. Навчання для керівників/-ць і фахівців/-чинь з управління персоналом може допомогти подолати припущення, що жінки менш віддані роботі після народження дитини, та забезпечити, щоб критерії оцінювання персоналу із сімейними обов'язками були такими самими, як і до решти персоналу.

Ще одним важливим напрямом є **підтримка жінок, які повертаються до роботи після перерви у кар'єрі**. Компанії можуть впроваджувати структуровані програми повернення до роботи, наставницькі програми або короткострокові курси, що допомагають матерям відновити професійні зв'язки та оновити навички після відпустки з догляду за дитиною. Такі ініціативи полегшують повернення до зайнятості та демонструють, що навіть після такої відпустки можливе кар'єрне зростання.

Крім того, роботодавці, особливо великі компанії, або об'єднання роботодавців можуть безпосередньо сприяти **розширенню доступу до послуг ДОД**. Йдеться про партнерства з надавачами послуг ДОД, фінансову підтримку громадських послуг догляду або надання ваучерів чи субсидій для персоналу, щоб покривати витрати на догляд. В умовах дефіциту робочої сили та мобільності кадрів такі заходи також підсилюють здатність роботодавців залучати та утримувати кваліфікованих фахівців/-чинь.

Завдяки таким діям роботодавці можуть створювати робочі місця, де сімейні обов'язки не обмежують кар'єрні можливості. Підтримка батьків на ринку праці є не лише соціальним зобов'язанням, але й стратегічною інвестицією в людський капітал, стабільність робочої сили та довгострокову продуктивність.

4. Об'єднання працівників/-ць і соціальний діалог

Об'єднання працівників/-ць є важливими партнерами у формуванні політик ринку праці та догляду, що відображають реалії персоналу із сімейними обов'язками. Вони можуть допомогти покращити **обізнаність батьків про їхні права і соціальні гарантії** через інформаційні кампанії про відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустки при народженні дитини, відпустки для догляду за дитиною, право на збереження робочого місця, перерви для грудного вигодовування та право на гнучкі умови праці. Юридична допомога, консультаційні служби та підтримка у спорах, пов'язаних із вагітністю та доглядом, зокрема для внутрішньо переміщених працівників/-ць, можуть допомогти запобігати дискримінації та посилювати виконання наявних прав. Через колективні переговори та участь у соціальному діалозі на національному і місцевому рівнях об'єднання працівників/-ць можуть також просувати гнучкі умови праці, захист для батьків після повернення з соціаль-

них відпусток і підтримку догляду за дітьми з боку роботодавців.

З часом об'єднання працівників/-ць можуть відігравати ширшу роль у **просуванні реформ у сфері економіки догляду через соціальний діалог**. Вони можуть інвестувати в догляд за дітьми, покращувати умови відпусток для догляду за дитиною й просувати гідні умови праці для працівників/-ць сфери догляду. Вони також можуть підтримувати повернення жінок до роботи після перерв, пов'язаних із доглядом за дітьми, через перекваліфікацію, наставництво та програми повернення, особливо для переміщених жінок і одиноких матерів. Просуваючи колективні договори, що враховують інтереси родин і пропонують ширші можливості, ніж мінімальні законодавчі стандарти, а також підтримуючи культурні зміни, які нормалізують спільний догляд, зокрема використання чоловіками соціальних відпусток, об'єднання працівників/-ць можуть закріплювати сприйняття догляду як спільної соціальної відповідальності, пов'язаної з гідною працею та гендерною рівністю.

5. Міжнародні партнери та співпраця з громадянським суспільством

Міжнародні організації, донори та організації громадянського суспільства є важливими партнерами у розширенні послуг догляду за дітьми та розширенні економічних прав і можливостей жінок в Україні. Процеси відновлення та реконструкції дають міжнародним партнерам можливість зробити інвестиції в догляд за дітьми та ширшу економіку догляду пріоритетом гуманітарної допомоги й розвитку.

Одним із ключових напрямів є **підтримка відновлення та розширення послуг**. Міжнародні партнери можуть фінансувати будівництво та відновлення закладів ДОД, насамперед у постраждалих від війни регіонах і громадах з обмеженим бюджетом, де інфраструктуру пошкоджено або зруйновано. Інвестиції у соціальну інфраструктуру, поряд із фізичною відбудовою, підтримують сім'ї, розширюють участь у ринку праці та сприяють довгостроковому розвитку людського капіталу.

Міжнародні партнери також можуть надавати **технічну допомогу для розроблення політик і зміцнення систем**. Йдеться про підтримку створення комплексної національної стратегії догляду, розвиток систем моніторингу та даних, а також узгодження національних рамок зі стандартами ЄС і міжнародними конвенціями. Такі організації, як ЮНІСЕФ, МОП, ЄС, Світовий банк і двосторонні донори, можуть мобілізувати ресурси, забезпечити обмін глобальним досвідом і посилити інституційну спроможність для впровадження реформ у сфері економіки догляду.

Ще одним важливим напрямом є **масштабування інноваційних моделей догляду за дітьми та розвиток кадрового потенціалу у сфері догляду**. Партнери з розвитку можуть підтримувати впровадження альтернативних форматів ДОД. Інвестиції в кадри, зокрема у навчання та професійний розвиток працівників/-иць сфери догляду, підвищують якість і доступність послуг та сприяють створенню робочих місць із гідними умовами праці для кваліфікованого персоналу.

Організації громадянського суспільства відіграють допоміжну роль, а саме **працюють з громадами** та контролюють підзвітність. Жіночі правозахисні організації, батьківські асоціації та місцеві неурядові організації часто тісно взаємодіють із сім'ями та можуть виявляти прогалини, які залишаються поза увагою формальних систем. Вони можуть реалізувати ініціативи на рівні громад, зокрема створювати ігрові групи, бібліотеки іграшок і кооперативи догляду за дітьми, що особливо важливо в умовах дефіциту державних послуг. Вони також можуть допомагати батькам орієнтуватися у системі та розповідати сім'ям, особливо з вразливих груп, про наявні послуги, якими вони можуть скористатися.

Організації громадянського суспільства також відіграють важливу роль у зміні соціальних норм. Через публічну комунікацію, діалог у громадах і партнерства з місцевими лідерками й лідерами та медіа вони можуть просувати позитивні наративи про спільний догляд, залучення татів до активного батьківства і цінність ДОД для розвитку дітей. Якщо політичні реформи спираються на реальний досвід батьків, то вони краще відповідають реальним потребам сімей.

Насамкінець, сталі міжсекторальні партнерства посилюють координацію та підзвітність. Багатосторонні платформи, що об'єднують державні інституції, об'єднання роботодавців і працівників/-иць, міжнародних партнерів і громадянське суспільство, допомагають узгоджувати дії, обмінюватися даними та відстежувати прогрес. Вони підтримують політичний діалог, стимулюють інновації та закріплюють розширення ДОД як спільний національний пріоритет у контексті відновлення України та її євроінтеграції.

Головний висновок звіту полягає в тому, що Україна може розширити економічну участь жінок через створення комплексної системи догляду. Така система поєднує доступні послуги догляду за дітьми, сприятливі політики й практики ринку праці, інклюзивний соціальний захист і більш рівноправні соціальні норми, а також передбачає адресну підтримку вразливих сімей та інклюзивні рішення для дітей з інвалідністю та особливими освітніми потребами. Скоординовані реформи дають швидкі результати, зокрема зростання зайнятості матерів і доходів домогосподарств, а також покращують розвиток дітей, зміцнюють людський капітал і довгострокові результати відновлення.